

12 Eylül Bürokratik İktidarı Tahkim Etmek İçin Yapılmış Bir Darbe

DOSYA

12 Eylül Bürokratik İktidarı Tahkim Etmek İçin Yapılmış Bir Darbe

Cevat ÖZKAYA

12 Eylül 1980 darbesi, periyodik hale gelmiş Cumhuriyet dönemi darbe geleneğinin üçüncüsüdür. Geleneğin başlatıcısı 27 Mayıs 1960 darbesinden yaklaşık bir on yıl sonra 12 Mart 1971 darbesi yapıldı. Kamuoyu ikinci on yılın dolacağı 80'li yılların başında bir darbe beklentisi içindeydi. Darbeciler kamuoyunu, yandırmadılar. 12 Eylül 1980'de periyodik hale gelen darbelerin üçüncüsü de gerçekleşti. Her bir darbe bir öncekinden ders alarak hatalarını düzeltiyordu. 12 Eylül darbecileri daha önceki iki darbeden de yararlanma imkânına sahip oldukları için daha şanslıydılar. Daha kapsamlı, daha az hatalı (!) bir darbeyi kotarabildiler. 27 Mayıs'tan itibaren başlayan dönemde başarılı olan darbe sayısı üç tane. Başarılı olmamış darbe teşebbüsleri ve darbe yapmak için oluşturulmuş cunta sayısı ise oldukça fazladır.

Bürokratik İktidarı Tahkim Vasıtaları: Darbeler

1940'li yılların ortalarında başlayan çok partili siyasal hayatımızın ikinci dönemi hiçbir zaman normal bir seyir göstermedi. 1950-60 arası iktidarı kaybeden siyasal

elitin ve onun siyasal organı hükümetindeki CHP'nin rüvanı alma hamleleriyle ve gergin bir ortamda geçti. Her yapılan yeni seçimde seçilme umudunu biraz daha kaybeden ve hırçınlaşan siyasal elit seçim dışı yolları devreye sokar. 50'li yılların ortalarından itibaren ordu içi cuntalar rüvanı turkusıyla yeniden biter gibi çoğalırlar. Ve nihayet seçimle gelme umudunu kaybeden elit 27 Mayıs 1960 darbesiyle seçilmiş siyasi iktidara son verir. Hemen arkasından siyasetin alanını daraltan ve milletin iktidarına ortaklar getiren bir anayasa yaparak, kendi iktidarını koruyacak bir yapıyı inşa eder. Siyaseti işlevsizleştiren bu anayasal yapı, kaskınlıkla korunur ve her bir darbe sonrasında tahkim edilir. Çünkü bu yapı, seçimi kim kazanırsa kazansın bürokratik elitin iktidarını muhafaza ettiği bir özelliğe sahiptir. Milletin iktidarına ortaklar getiren bu yapı, siyasetin alanını daraltan ve siyaseti işlevsizleştiren bir özelliğe sahiptir.

Bugün de sıkıntılarını çektiğimiz ve değişmemesi için bürokratik elit ve ona bağlı siyasal mekanizmaların adeta savaş verdiği anayasa da, bir darbenin 12 Eylül 1980 darbesinin ürünüdür.

Bürokratik elit açısından kendisini anayasal garantiye almak çok önemlidir. Zaten Türkiye'nin tüm anayasaları onların ürünüdür. Seçilmiş siyasilerin anayasa yapması tasavvur dahi edilmesi mümkün olmayan ürktürücü bir durumdur. 12 Eylül darbesinin lideri Org. Kenan Evren iki sağ bir sol partiye seçime katılma izni vermelerini yaptıkları anayasayı koruma kaygısıyla izah ediyor: "Sağda bir, solda bir partiye müsaade etmiş olsaydık, sağdaki parti çok fazla oy alacaktı. Anayasayı değiştirmeye yeter oy alır diye korktuk. Solda iki partiye müsaade etsek sol parçalanır. Çok zayıf. Belki harajı geçemerdik, ondan korktuk." Anayasa gibi temel bir belgeyi, seçilmiş siyasilerin yapmasından korkan ve buna imkan vermemek için elinden gelen her yolu deneyen bir bürokratik elit var Türkiye'de. Onun için Türkiye siyaseti normalleşmiyor. Her normalleşme teşebbüsü kendi yaptığı anayasalarla, kendini güvenceye almış olan bu bürokratik elit duvarına çarpıyor.

Vesayet Rejimi Nasıl Oluşturdu?

Bu sorunun cevabı biraz da bizim modernleşme maceramızda yatar. Türk modernleşmesi tabii

bir sürecin ürünü değildir. Bu sürecin örneği elitlerdir. Bunlar batı tipi modernleşme modelini seçmişlerdir. Bu model yoluyla ancak devleti kurtarabileceklerini düşünüyorlar. Halk bu modelin uygulanacağı nesnedir ve onlar için iyi olanı tayin hakkı elitlere aittir. Halk kendileri için bu kadar fedakarlık yapan elitlerin söylediklerine uymakla mükelleftir. İşte bu düşünce devlet toplum çatışmasının ve bürokratik elit ile siyaset arasındaki gerilimin sebebidir. Yine bu düşünce, vesayet sisteminin temel dayanağıdır.

Vesayet düşüncesinin mahiyetini anlamak bakımından 1960 darbesi sonrasında yapılan 1962 seçimlerinin sonucunu beğenmeyen Silahlı Kuvvetler Birliği mensubu subayların ve bir grup aydının koyduğu tepki öğreticidir. "Hem Meclis hem de Senato'da onlunun desteklediği CHP annakta, darbe karşıtı ya da DP sempatisini olduğu düşünülen gruplar çoğunlukta idi. Bu durumun sonucunda 21 Ekim 1961'de "Silahlı Kuvvetler Birliği" üyesi bir grup subay, bazı akademisyenlerle birlikte Silahlı Kuvvetler adına Meclis toplanmadan müdahale ederek devrimi milletin gerçek ve liyakat sahibi temsilcilerine vermeye, siyasi partileri kapatmaya, MBK'yı feshetmeye ve seçimleri iptal etmeye karar verdi." Darbe sonrası, darbecilerin koyduğu kurallar içinde seçim yapıyor. Ancak milletin seçtiklerini, milletin gerçek temsilcileri kabul etmeyen bürokratik elit, bu seçimi yapma hakkını kendinde görüyor. İşte vesayet budur. Türkiye'de Anayasal olarak sistemleştirilen

HÜRRİYET

YILDIRIM BASKI

BÜTÜN YURTTA SIKIYÖNETİM İLAN EDİLDİ

Ordu yönetime el koydu

Hükümet ve Parlamento feshedildi, Siyasal partilerin faaliyetleri durduruldu. Parlamento üyeleri de tasarrufları kaldırıldı. Saat 05.00'ten itibaren sokağa çıkma yasağı başladı.

Devlet Güvenlik Konseyi'nin başkanlığındaki Genel Kurul, Milli Güvenlik Konseyi'nin tavsiyesi üzerine Meclis ve Senato'yu feshetti. Aynı zamanda Meclis üyeleri de tasarrufları kaldırıldı. Saat 05.00'ten itibaren sokağa çıkma yasağı başladı. Silahlı Kuvvetler Birliği'nin tavsiyesi üzerine Meclis ve Senato'yu feshetti. Aynı zamanda Meclis üyeleri de tasarrufları kaldırıldı. Saat 05.00'ten itibaren sokağa çıkma yasağı başladı.

de budur. Kazanılan bütün seçimlere rağmen, seçilmiş iktidarların muktedir olamamalarının en önemli sebebi de bu kurumsal vesayettir. Türkiye'de darbelerin olma nedeni, vesayet rejimini tahkim etmek ve devamlı kılmaktır.

Darbelerin oluşumunda etkili olan diğer nedenler genellikle bu ana nedene bağlı, tali unsurlardır. Bütün yapılan darbeler sonrasında anayasalar tümünden değiştirilmiş veya esaslı değişiklikler yapılarak vesayet anayasal güvence altına alınmıştır.

Vesayeti Güvence Altına Alan Yeni Bir Darbe 12 Eylül

Ordunun kışlasından çıktığı, hiyerarşik düzenin ve personel yapısının bozulduğu, değiştirildiği 27 Mayıs darbesinden sonra da darbeci elitler faaliyetlerine devam ettiler. 27 Mayıs'ın arzularından sonucu üretmediğini gören eski tüfek cuntacılar 12 Mart darbesinin oluşumuna da ciddi katkı sağladılar. 12 Mart darbesi terör ve öğrenci olaylarını önlemek

bahanesiyle yapıldı. Oysa, darbenin temel nedeni hiyerarşi dışında gelişen 9 Mart darbesinin önlenmesiydi. 27 Mayısçıların da içinde bulunduğu 9 Mart darbe oluşumu bertaraf edildi. 9 Mart'ın liderleri durumunda olan Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler ve Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur da dahil edilerek 12 Mart darbesi yapıldı. Yani ordu içi hesaplaşmanın faturası siyasete kesildi. Bu darbe sonrasında siyaset parçalandı ve Türkiye koalisyonlar dönemine girdi. Koalisyon geleneği olmayan Türkiye'de yönetimde ciddi zaafılar oluştu.

Karar alamayan, aldıkları kararı uygulayamayan siyasal iktidarlar, Türkiye'yi sıkıntılı bir süreçte soktular. 70'li yılların ortalarında itibaren devlet otoritesinin zayıfladığı ortamda, terör olayları şiddetini artırmaya başladı. Terörü önlemekle yükümlü güvenlik güçleri bölünmüş durumdaydı. Üniversiteler bölünmüş, mahalleler bölünmüş, kırsal bölgeler ihdas edilmişti. Bu bölgelerde devletin otoritesinden ziyade örgütlerin otoritesi geçerliydi. 70'lerin sonlarında günde ortalama 5 kişinin öldüğü bir çatışma ortamına sürüklenmişti Türkiye.

Ekonomi, siyasi ortamın istikrarsızlığından etkilenmiş, Türkiye yokluklar ülkesine dönmüştü. Petrol ürünleri, yağ, şeker gibi maddelerin bulunamadığı, dış temsilciliklerdeki memurların maaşını ödemekte zorlanan bir Türkiye manzarası vardı. Ekonomik zorluklara tahammül edilebilirdi. Ancak terör ülke insanlarını hayatlarından baktır-

mıştı. İnsanlar işe, okula gönderdikleri çocuklarının hayatından endişeliydiler.

Günlük rutin ölümleri kanak-sayan insanlar kitlesel ölümlerle şoke oldular. 1977 yılında 1 Mayıs törenleri Taksim'de kana bulandı. Silahların kullanıldığı bu olayda dehşete düşen insanlar kitleler halinde kaçışırken birbirlerini öldüler. Bilanço gerçekten acıydı: 37 ölü. Daha sonra 1978'de Kahramanmaraş'ta meydana gelen olaylarda 100'ün üzerinde insanımız öldü. Çorum'da çıkan olaylarda ise 50 civarında ölü vardı. Ortam gerçekten korkutucuydu. İnsanlar her ne pahasına olursa olsun, can güvenliğinin sağlandığı bir ortamın ölemi içindeydiler. Siyasetten umudunu kesen insanlar, götlerini orduya çevirmişlerdi.

Darbeye Giden Yolu Taşları

Siyasal iktidarlar elbette ki terörü önlemek istiyorlardı. Terörü de devletin güvenlik güçlerini kullanarak önleyebiliyorlardı. Ancak polis bölünmüş, ordu ise istekli görünmüyordu. Paşaların hükümetten bir dizi istekleri vardı. 1979 yılında AP azınlık hükümetini kuran Süleyman Demirel en önemli işinin terörü önlemek olduğunu biliyordu. Başbakan olarak Genelkurmay Başkanı Kenan Evren'e sorar: "Ne istiyorsanız söyleyin." Evren, komutanlarla görüşür ve Başbakan'a bir liste sunarlar. Listeyi gönden geçiren Demirel: "Öyle istekleriniz var ki bu rejim içinde yapılamaz. İstiklal Mahkemeleri dönemine, Dersim kanunları dönemine dönülemez. Hukuk içinde ne gerekirse yaparım, Anayasa sınırları içinde kalmak üzere yaparım. Bazı şeyler var ki, bu anayasayı değiştirderseniz dahi benden isteyemezsiniz; zira yapamam, yapabileceklerimi ise yaparım"²

Muhtemeldir ki istedikleri şeyleri seçimle gelen bir siyasal iktidarın yapamayacağına komutanlar da biliyordu. Belki de, bu aşırı istekler yapılmasın diye dillendirilmişti. Çünkü bu isteklerin dillendirildiği tarihte darbe hazırlıkları zaten başlamıştı. Darbe sonrasında yaptığı bir değerlendirmede, ortamın kendiliğinden olgunlaşmadığını, ortamın olgunlaşmasında katalizör vazifesi gören yapılanmaların varlığını ilhas eder Ecevit: "Terörden beklenen fonksiyon yerine getirilmiştir. Yer yer sağ sol eylemcilerin bir günde barışıp kollaşmaları, perde arkasında nasıl aynı eller tarafından oynatıldıklarını gösteriyor."³

Yine Ecevit Kahramanmaraş olaylarına ilişkin yaptığı değerlendirmede de olayların bir tertip olduğuna ilişkin kuşkusunu dile getirmektedir: "Bizi sıkıyönetim ilanına mecbur etmek için o olayların çıkarıldığı kanısındayım. Acı gerçek şu ki vilayet binasına bile içinde İçişleri Bakanımız varken, civarda bulunan Silahlı Kuvvetler birlikleri bir türlü bizim yetkimiz yok gerekçesiyle olaya karşınak istemediler."⁴

1977 Mayıs'ında Taksim'de 37 kişinin öldüğü olayların duruşmasında savcı olan Çetin Yetkin de olayların mürettep olduğuna ilişkin bulgulara ulaştığını açıklıyor: "1 Mayıs 1977 olayında ben duruşma savcısıydım. İlk duruşmada soruşturmanın genişletilmesini, esas faillerinin bulunmasını ve bazı kamu görevlilerinin de açıkça suçlu oldukları dosyadan anlaşılması için, haklarında dava açılmasını ister istemez hemen görevden alındım. Yani bu davanın bu şekilde yürütülmesini İstanbul Başsavcılığı istemedi ve ben görevden alındım"⁵

12 Eylül sonrasında askerlerin, eylemcilerin ve gazetecilerin

yardığı hatıralarda, olayların tesadüfi değil, mürettep olduğuna ilişkin onlarca itiraf ve gözlem var. Yani her şey tabii mecrasında gelişmiyor. Gelişmeye müdahil olan kurumlar, kişiler "ortamın olgunlaşmasını" sağlayacak katkılarda bulunuyorlar. Aynı durum 12 Eylül öncesi darbelerde olduğu gibi, 12 Eylül sonrası 28 Şubat gibi postmodern darbelerde de geçerliydi. 28 Şubat öncesi Ali Kalkancı, Fadime Şahin olaylarını hatırlamak ve onların nerelerde tezahurlandığına ilişkin itirafları okumak bile, darbe süreçlerinde mürettep eylemlerin ne kadar etkili olduğunu anlamaya yeterlidir.

Dış Ortam, Dış Güçler ve 12 Eylül

Türkiye'nin 12 Eylül'e doğru yol aldığı günlerde bölgemizde önemli olaylar cereyan ediyordu. 1979 yılında İran'da İslam Devrimi oldu. ABD'nin ve İsrail'in bölgedeki en önemli müttefiki İran'da şah yönetimi yıkıldı. Yine aynı yıl Sovyetler Birliği tarafından Afganistan işgal edildi. Her iki olay da bir dünya gücü olan ABD'yi doğrudan ilgilendiriyordu. Bilhassa İran'ın kaybı, ABD'yi telafisi zor imkânlardan mahrum etmişti. İran ABD'nin stratejik ortağı, vazgeçilmez müttefiki ve İsrail'in bölgedeki en yakın dostuydu. Ayrıca Sovyetler Birliği'ni gözeleyebilecek en önemli üsleri İran'da bulunuyordu. Yakın çevremizde bu olayların cereyan ettiği zaman diliminde, Türkiye'de terör bütün hızıyla devam ediyor ve günde ortalama 5 ila 10 arasında insanımız hayatını kaybediyordu. Bu gidişattan ABD'nin kaygılandığını anlıyoruz. ABD milli güvenlik kurulu uzmanı Paul Henze o günlerde ABD'nin Türkiye'ye ilişkin kaygılarını şöyle dile geti-

riyor: "İran'ın kaybedilmesinden sonra bir panikleme dönemi oldu. Herkes Türkiye için müthiş kaygılandı. Terörün galip geleceğini ve Türkler'in olayların üstesinden gelemeyeceğini düşünenler çoğunluktaydı"¹

ABD'nin bir başka sorunu da, Sovyetler Birliği'nde gelem yapan U2 casus uçaklarının, İran'daki üslerini kaybettikten sonra yersiz kalmış olmasıdır. En uygun yerin Türkiye olduğunu düşünüyordu Amerikalılar. Bu bağlamda, ABD Dışişleri Bakan yardımcısı Warren Christopher Ecevit'in kapısını çalar. Ecevit: "Siz bize bu izni vermedikçe bir dolarlık dış yardım alamazsınız, dedi. Ben o zaman ayağa kalktım bu görüşme burada biter, müsaadenizle dedim. Büyükelçi telaşlandı. Bizi 15 dakika baş başa bıraktın, dedi. Peki dedim, arkadaşlarımla birlikte üst kata gittim, yarım saat sonra haberleri geldi aşağıya indik. Christopher ötür diledi. Böyle bir bağlantı kurmayacağız, beklediğiniz yardımlarla şey arasında diye. Bu casus uçakları arasında"²

Evet yardımlarla U2 arasında bağ kurulmadı ama ekonomik açıdan Ecevit hükümetini halk nezdinde çok güç durumda bırakacak bir IMF denetimini şart koşular. Darbe sonrasında ise ABD'lilerin çok rahatladığı gözleniyor. Dönemin CIA Başkanı Stanfield Turner, ABD dış politikasının değişmez kuralına, ABD'nin çıkarlarının her şeyin önünde geldiğini şöyle anlatıyor:

"Çünkü soğuk savaş sırasında Türkiye ile ilişkilerimiz çok sağlam oldu. Türkiye ile kurulan dostça ilişkiler bölgedeki çıkarlarımız açısından çok önemliydi, bunu insan haklarından daha çok önemsiyorduk. Bizim için öncelik dostça ilişkilerdeydi. İkinci öncelik ise rejimin yapısıydı. Ancak ikisi arasında

seçim yapmak gerekirse, birincisi öne çıkıyordu."³ CIA'nın Türkiye istasyon şefi Paul Henze ise şunları söyler: "Türkiye'de askerlerin yönetime el koymasının ABD için sürpriz bir yanı yoktu. Zaten bekleniyordu. Aslında Washington olayların bu şekilde gelişmesine izin verdi. Zira çıkarlarımızı bunu gerektiriyordu."⁴

Herhalde, olayların böyle gelişmesine yardımcı olduk, demesi beklenemezdi. 12 Eylül ile beraber ABD rahatladı. Çünkü Türkiye ABD açısından sağlama almıştı.

Son söz

Türkiye'nin elitlerinin seçmiş oldukları modernleşme modeli; devlet ile toplum arasındaki gerilimin kaynağıdır. Kendisini özne, halkı ise nesne olarak gören bu anlayış, Türkiye'de kurulan vesayet sisteminin de kaynağıdır. Çünkü halk, kendisi hakkında neyin iyi olacağına ilişkin karar verme ehliyetine sahip bir özne olarak görülmemektedir. Onun adına, neyin iyi, neyin kötü olduğunun kararını bürokratik elit vermektedir. Halk bürokratik elitin geçtiği modernleşme modeline göre biçimlendirilecek bir nesnedir. Toplumu dikkate almayan bu anlayışın, toplumsal bir meşruiyeti elde etmesi, toplumdaki güç alması beklenemez. Oysa seçilen modelin devamı, onu destekleyen fiili bir güce ihtiyaç duymaktadır. Türkiye'nin bürokratik eliti bu gücü, devleti bu yönde teşkilatlandırarak üretmiştir. Yani Türkiye'de devlet halkın hizmetkârı, halkın istekleri istikametinde organize olmuş bir güç değildir. Aksine, halkı, seçilmiş toplum modeli istikametinde hareket etmeye zorlayan bir mekanizmadır.

Devlet merkezli ve toplum dışlayıcı bu model, devlet-toplum zıtlığını ve devlet-toplum

çatışmasını gündeme getirmiştir. Yaşadığımız sorunların en önemli kaynağı bu çatışmadır. Bu zıtlığa, siyaseti rayından çıkarmış ve yapılamaz hale getirmiştir. Toplumun hizmetin bir aracı olması gereken siyaset, iktidar alanı çalışmasına dönüşmüştür.

Seçimlerle ve oyuyla siyasete müdahale imkânı bulan, nispeten de olsa bir özne konumuna gelen halkın iradesi, her seferinde bürokratik elit tarafından geçersiz kılınmak istenmiştir. Darbeler bu iradeyi geçersiz kılmak, etkisizleştirmek için yapılmışlardır.

Türkiye'de devlet, halka hizmet için kurulmuş bir organizasyon haline getirilmediği sürece, devlet-toplumun çatışması devam edecektir. Askeri darbe dönemlerinin sona erdiği düşünülse bile, başka vasıtalar kullanılarak bu çatışma sürdürülecektir. Bu ayrışma, çatışma devam ettiği sürece Türkiye'nin hak ettiği noktaya ulaşması mümkün olmayacaktır.

Türkiye siyasetinin birincil öncelikli görevi, bütün sorunların ana noktası olan bu çatışmayı bitirmek ve devleti halkımızın hizmetinde olan bir kurum haline getirmektir.

1. Mehmet Ali Birand, Hikmet Bîla, Radvan Akar, 12 Eylül Türkiye'nin Miladı, s. 262.
2. Kemal H. Karpat, Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset, Timaş Yayınları, 2010 s. 338.
3. 12 Eylül Kitabı, Tempo dergisi eki, s. 25.
4. 12 Eylül Kitabı, Tempo dergisi eki, s. 61.
5. Mehmet Ali Birand, Hikmet Bîla, Radvan Akar, 12 Eylül Türkiye'nin Miladı.
6. Mehmet Ali Birand, Hikmet Bîla, Radvan Akar, 12 Eylül Türkiye'nin Miladı, s. 109.
7. Mehmet Ali Birand, Hikmet Bîla, Radvan Akar, 12 Eylül Türkiye'nin Miladı, s. 121.
8. Mehmet Ali Birand, Hikmet Bîla, Radvan Akar, 12 Eylül Türkiye'nin Miladı, s. 121.
9. Mehmet Ali Birand, Hikmet Bîla, Radvan Akar, 12 Eylül Türkiye'nin Miladı s. 194.
10. Mehmet Ali Birand, Hikmet Bîla, Radvan Akar, 12 Eylül Türkiye'nin Miladı, s.194.